

DOI: 10.21005/pif.2021.45.E-03

**BETWEEN HISTORICISM AND MODERNISM
– VILLA ARCHITECTURE OF ADOLF THESMACHER IN SZCZECIN**
**MIĘDZY HISTORYZMEM A MODERNIZMEM – SZCZECIŃSKA
ARCHITEKTURA WILLOWA ADOLFA THESMACHERA**

Agnieszka Lamprecht

M. Sc., Eng. Architect

Author's Orcid number: 0000-0002-2488-5662

West Pomeranian University of Technology in Szczecin, Poland
Faculty of Architecture
Department of Interior Architecture

ABSTRACT

The dynamic development of Szczecin residential architecture, which began at the end of the nineteenth century, entered a new stage at the beginning of the twentieth century. Its shape was influenced by political, economic and social changes. New aesthetic currents, which heralded the coming new era, were also significant. One of the most important architects who was active in contemporaneous Szczecin was Adolf Thesmacher. An analysis of his achievements in the field of villa architecture of Szczecin can be a valuable analogy to the shaping of contemporary local architecture.

Key words: Adolf Thesmacher, residential buildings, architecture, Szczecin.

STRESZCZENIE

Dynamiczny rozwój szczecińskiej architektury rezydencjonalnej, zapoczątkowany u schyłku XIX w, wkroczył na początku XX stulecia w nowy etap. Wpływ na jego kształt miały przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne. Nie bez znaczenia okazały się także nowe prądy estetyczne, będące zwiastunem nadchodzącej, nowej epoki. Jednym z ważniejszych architektów tworzących w ówczesnym Szczecinie był Adolf Thesmacher. Analiza jego dorobku, w zakresie architektury willowej Szczecina, może stanowić cenną analogię do kształtowania współczesnej architektury lokalnej.

Słowa kluczowe: Adolf Thesmacher, zabudowa willowa, architektura, Szczecin.

1. INTRODUCTION

1.1. Objective of the paper and research problem

The objective of this paper is to present an analysis of Adolf Thesmacher's work, as based on historical and interpretative research. The use of the literature and historiographic and material sources was also tied with the need to trace the design solutions adopted by Adolf Thesmacher, and which provide insight into the city's material culture. In this context, their possible contemporary use in design and planning concerning creative continuation at the point of contact between Historicism and Modernism appears not without significance.

Due to Thesmacher's work including an entire spectrum of building types and the siting of individual specimens mostly in Szczecin and West Pomerania, the study of his work was divided by typology. This paper concerns residential buildings – specifically, single-family villas.

Eight single-family villa buildings, listed in Table 1 and located in Szczecin, were subjected to analysis. The study did not cover one building – the villa located at 78 Wojska Polskiego Avenue (the former *Falkenwalderstrasse*). The present-day Crafts House was designed and built towards the end of the nineteenth century by August Schröder and later vertically extended by Adolf Thesmacher. As this building is not a fully original work by Thesmacher, it was excluded from the analysis.

Tab. 1. Single-family villas built by Adolf Thesmacher in Szczecin

Item no.	BUILDING	DISTRICT Up to 1945 / at present	STREET Up to 1945 / at present	DATE
1	Single-family villa	Ackermanns-Höhe	Dürer Weg	1909–1910
		Pogodno	L. Waryńskiego 9	
2	Single-family villa	Ackermanns-Höhe	Grassmann Weg	1910–1911
		Pogodno	Ks. Stojałowskiego 9	
3	Single-family villa	Neu-Westend	Grillparzer Weg	1911–1912
		Pogodno	M. Bałuckiego 5	
4	Single-family villa	Ackermanns-Höhe	Dürer Weg	1912
		Pogodno	L. Waryńskiego 6	
5	Single-family villa	Westend	Roon Strasse	1924
		Łękno	Piotra Skargi 16	
6	Single-family villa	Westend	Arndt Strasse	1924–1925
		Śródmieście-Północ	Monte Cassino 17a	
7	Single-family villa	Westend	Arndt Strasse	1932
		Śródmieście-Północ	Monte Cassino 27a	
8	Single-family villa	Neu-Westend	Mörike Weg	1933
		Pogodno	Marii Skłodowskiej-Curie 12	

1.2. State of the art

Studies of Adolf Thesmacher's work are conducted as a component of wider inquiries into the history of Szczecin's development at the end of the nineteenth century and the first decades of the twentieth century. Scholars who analysed this subject matter include historians such as Wojciech Łopuch and Marek Łuczak, Alina Stefańska and Maciej Słonimski. Architects who engaged in studies of historical cities and the design of buildings from the

turn of the twentieth century in the context of Szczecin include: Zbigniew Paszkowski, Adam Maria Szymski, Piotr Fiuk and Krzysztof Bizio. Selective works by Adolf Thesmacher were a part of their analyses but have never been a part of a detailed collection and investigation of this material.

2. HISTORICAL BACKGROUND

2.1. Social, economic and cultural changes of Szczecin towards the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century

The end of the nineteenth century was a period of architectural development in Wilhelminian Szczecin. This period saw, among other things, the qualitative and quantitative growth of residential buildings. New villas started to be built in areas close to the city's limits, which had previously been limited by fortifications. The architectural language of these projects was another stadium of development of the visual code of classical beauty, while also being a fulfilment of the aesthetic needs of the German bourgeoisie of the time. Values like *venustas*, *utilitas* and *firmitas*, which came to define the ideative reference point for this architecture, were expressively demonstrated in a range of Szczecin projects.

The beginning of the twentieth century brought further political, economic and social exchange, which became reflected in the image of the City of the Gryphon. The regaining of independence by Poland in 1918, the outflow of capital and the migration of the local bourgeoisie to Berlin contributed to Szczecin's loss of significance. The dynamic development of Szczecin's residential architecture that began in 1871 entered a new stage. New aesthetic currents began to influence its form, including the birth of the avant-garde in 1905, as well as the establishment of the Deutscher Werkbund in 1907 and the Bauhaus in 1919. These phenomena stimulated Szczecin's local construction market to pursue adequate solutions so as to face the challenges of the coming era. The activity of architects who were operating in Szczecin at the time was aligned with the dynamic of economic and development processes.

Planned and ongoing development projects were backed by designs by contemporaneous architects (who often came from Szczecin), with one of the most versatile being Adolf Thesmacher (Łopuch, 1999, p. 117). He created designs of residential and public architecture, including religious buildings. He also designed a completed coal tower – an interesting specimen of early twentieth-century industrial architecture. The majority of his work are projects sited in Szczecin. This fact made him a designer whose architectural work continues to act as an essential component of the city's space. Thesmacher's creative career coincided with another stage of the revolution in urbanisation that proved significant to Szczecin. The slogan 'New Szczecin' (Das neue Stettin, 1925, p. 2) from the 1920s became quintessential to this period and later developed into the concept of Greater Szczecin.

2.2. Emergence of new villa development towards the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century

The evolution of essential house types in German villa architecture towards the end of the nineteenth and the start of the twentieth century was a fundamental contribution to the development of the new aesthetic in housing development in Germany and contemporaneous Szczecin. Two patterns: the 'classical' type and the 'romantic' type (Makala, 2011, pp. 284–288) became a starting point for the emergence of new solutions in the first decades of the twentieth century.

The first, 'classical' type was characterised by a centralised functional-spatial layout subjected to the principles of classical canons (the Palladian tradition), symmetry, compositional harmony and décor that reference ancient and modern architecture, as well as the idea of beauty as formulated by Jean Nicolas Louis Durand (Makala, 2011, p. 284).

The second, 'romantic' type had an asymmetrical functional-spatial layout developed to meet the criterion of picturesque. It was characterised by an outwards-oriented design method. The formal side was inspired by early modern and medieval achievements, subjected to North European Romantic tradition. This type, as a representative of German national thought, became an opposition towards classical patterns personified by the previous pattern (Makala, 2011, p. 285).

The starting point for theoretical reflection on the new German house were English solutions, including the achievements of the Arts and Crafts movement and, an understanding of the differences between contemporaneous English and German lifestyles by among German architects. The non-negation of the city as a location for the siting of villa development and its resultant treatment as a component of a new organism – the garden-city (Howard, 2015, p. 17) – became an important element that distinguished the German approach to this subject.

The ideative foundation of the crystallisation of the period's villa architecture were: the achievements of Herman Muthesius¹ that had been preceded by his experience gained in England during a mission commissioned by the Prussian government (Droste, 2006, p. 10) and the work of Berlin-based Modernists. As a consequence, efforts were made to create a new type of German house that was to partially be rooted in the English cottage. It was also to be adapted to the life of German industrial-era burghers. Formally, inspiration was sought in the tradition of historical German architecture while also reaching for the work of anonymous provincial buildings. The view that it became impossible to mimic the previous functional layout became an essential statement to the process of shaping new villa development. This was followed by the inability to mimic earlier, historical forms. The new German house was to be built following a concordance of internal function, adapted to life in a new style, with its external expression. New architecture was to be characterised by purposefulness, a logical order, purity and laconicity of form (Dawidowski, Długopolski, Szymiski, 2001, p. 22). The manner of shaping the building from the inside towards the outside and its closer integration with the garden became a method that allowed this goal to be achieved.

3. TYPOLOGICAL ANALYSIS

3.1. Locations of the buildings under study

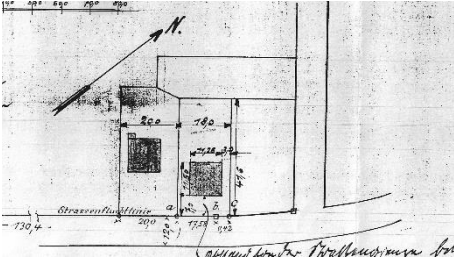

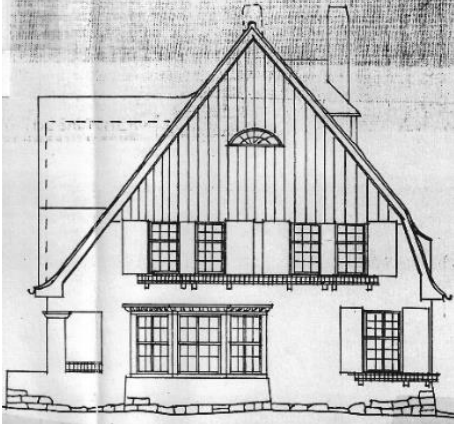
The single-family villas under study are located in the western part of Szczecin in the districts Śródmieście-Północ, Łękno and Pogodno. During the period of their design and construction, their sites were within the boundaries of the Westend, Ackermanns-Höhe and Neu-Westend villa colonies, which were established towards the end of the nineteenth century and the beginnings of the twentieth century (Kościńska, 2002, pp. 228–232).

3.2. Analysis of buildings by Adolf Thesmacher

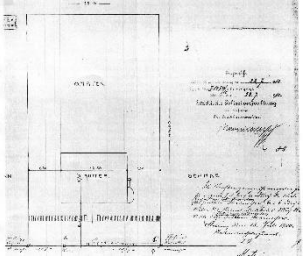

The analysis of buildings was presented in the form of building charts, sequenced following the chronology of their construction. Building parameters were listed in reference to the applicable Ordinance on the technical conditions to be met by buildings and their placement. A query of the files of the Construction Inspectorate enabled a comparison of buildings completed in Szczecin and their respective design documentations.

¹ Herman Muthesius' *Das modern Landhaus* from 1925 was of groundbreaking significance to single-family-house architecture in Germany.

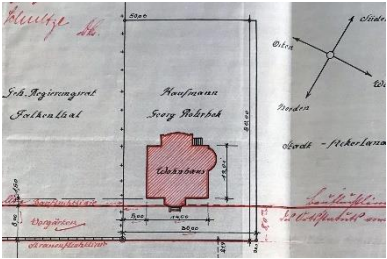
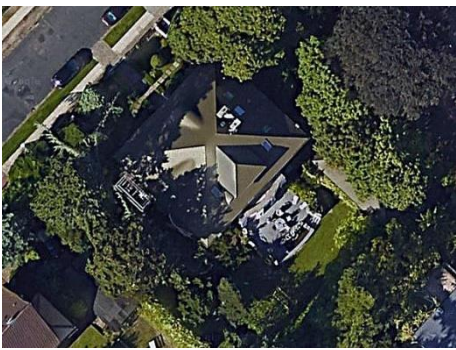

Building chart no. 1 – 9 Waryńskiego Street

<p>Villa site Ackermanns-Höhe / Pogodno Dürer Weg / ul. L. Waryńskiego 9</p>	<p>Graphical material</p> 	
<p>Date of construction 1909–1910</p>		
<p>Developer Eng. Hermann Vellguth</p>		
<p>Site surface area – 748.8 m²</p>		
<p>Building footprint indicator – 17.3%</p>	<p>Fig. 1.1. Plan. Source: ANB Ryc. 1.1. Plan. Źródło: ANB</p>	
<p>Building height - medium Number of storeys: partial basement, two above-grade storeys, attic. Roof ridge height: 12.4 m Eave height: 3.2 m</p>		
<p>Form overview</p> <p>Main roof – asymmetrical, semi-gambrel roof. The second roof surface features a large dormer with a gambrel roof that is perpendicular to the main ridge. The roof ridge is perpendicular to the front of the property. Ceramic tile roofing.</p> <p>Massing – similar to a square. The first storey is plastered, enhanced with bay windows roofed with metal sheets. The second storey is placed within the space of the roof. At the attic level, the gables are feature vertical wooden siding.</p> <p>Windows – wooden, with divisions, on the first floor the windows are flanked by shutters, in the gable, at attic level, there is a semi-circular window. Window opening dimensions vary.</p> <p>Plinth – low, irregular, made of stone</p> <p>Fence – from the front it has a low brick plinth. Masonry posts, plastered, wooden pickets with vertical divisions</p>		<p>Fig. 1.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 1.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Function Residential, single-family</p>		
<p>Structural system Traditional, masonry structure with a wooden roof truss</p>		
<p>Current condition The building is used as originally intended</p>	<p>Fig. 1.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 1.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.8516</p>	 <p>Fig. 1.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 1.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>	

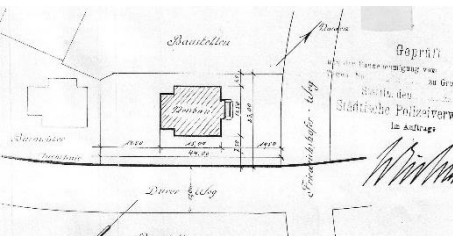

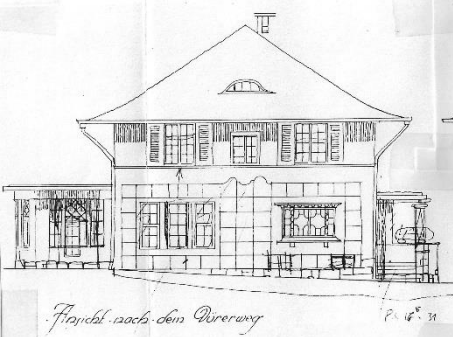
Building chart no. 2 – 9 K. S. Stojałowskiego Street

<p>Villa site Ackermanns-Höhe / Pogodno Grassmann Weg / ul. K. S. Stojałowskiego 9</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1910–1911</p>	<p>Fig. 2.1. Plan. Source: ANB Ryc. 2.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Developer Alfred Sutter</p>	
<p>Site surface area – 1122.9 m²</p>	<p>Fig. 2.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 2.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Building footprint indicator – 10.9 %</p>	
<p>Building height - low Number of storeys: partial basement, two above-grade storeys, attic, Roof ridge height: 11.3 m Eave height: 3.1 m</p> <p>Form overview Roof – main roof is a mansard roof with jerkinheads. The roof ridge is parallel to the front of the property. From the front, the gable has two storeys. Originally, the roof was covered with proofed thatch made by the Haus an Emde company. At present, it is roofed with steel tiles. Massing – plastered in the ground floor, floor plan resembles a squat rectangle. Side gables, the attic and upper floor finished with vertical wooden siding. The massing and facades are shaped irregularly asymmetrically (picturesquely). The gable of the frontal facade highlights the half-timbered structure Windows – wooden, with a varied, dense muntins. Plinth – low, irregular, stone. Fence – has a tall masonry plinth from the front. Masonry, plastered posts with wooden, vertical pickets. Strongly accentuated entry zone with double posts.</p>	<p>Fig. 2.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 2.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>
<p>Function Residential, single-family</p>	
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>	<p>Fig. 2.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 2.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>
<p>Current condition The building is used as originally intended</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.3736</p>	

Building chart no. 3 – 5 M. Bałuckiego Street

<p>Villa site Neu Westend / Pogodno Grillparzer Weg / ul. M. Bałuckiego 5</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1911–1912</p>	
<p>Developer Georg Rohrbeck</p>	<p>Fig. 3.1. Plan. Source: ANB Ryc. 3.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Site surface area – 1500 m²</p>	
<p>Building footprint indicator – 13%</p> <p>Building height – medium Number of storeys: basement, two above-grade storeys, attic Roof ridge height: 12.55 m Eave height: 7.55 m</p>	
<p>Form overview</p> <p>Roof – hipped roof with extension and short roof ridge parallel to the front of the property. Clear, heavily protruding eave with soffit. Roofed with ceramic tiles. Originally, there were eyebrow windows in the roof surface, at present there are bulls-eye windows in dormers. From the garden there is a large trapezoidal dormer covered with a hipped roof.</p> <p>Massing – cubic, plastered. Floor plan similar to a square, with a pronounced avant-corps (veranda) in the garden-facing facade. The entry porch in the frontal facade is slightly off-centre. The porch is flanked by distinctive, softly sculpted columns.</p> <p>Windows – wooden with varying divisions, wooden shutters. Three stained-glass windows located above the porch.</p> <p>Plinth – Low, irregular, stone.</p> <p>Fence – from the front – massive, concrete, sculpted with a highlighted main and side entrance. Wickets and infills from black, painted steel. In the right corner there is a fence-integrated concrete gazebo crowned with a metal pergola.</p>	
<p>Function Residential, single-family</p>	<p>Fig. 3.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 3.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Structural system Traditional, masonry structure with wooden roof truss. Partial use of concrete and steel elements. Archival design documentation includes structural calculations for steel elements made by A. Thesmacher.</p>	
<p>Current condition The building is used as originally intended</p>	
<p>Conservation status Not under conservation</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.9325</p>	

Building chart no. 4 – 6 L. Waryńskiego Street

<p>Villa site Ackermanns-Höhe / Pogodno Dürer Weg / ul. L. Waryńskiego 6</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1912</p>	<p>Fig. 4.1. Plan. Source: ANB Ryc. 4.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Developer Otto Lange</p>	
<p>Site surface area - 1012 m²</p>	<p>Fig. 4.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 4.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Building footprint indicator – 18.5 %</p>	
<p>Building height - low Number of storeys: partial basement, two above-grade storeys, attic Roof ridge height: 11.4 m Eave height: 7 m</p>	<p>Fig. 4.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 4.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>
<p>Form overview</p> <p>Roof – hipped roof with extension. Main roof ridge parallel to the front of the property. Clear, heavily protruding eave with soffit. Roofed with ceramic tiles.</p> <p>Massing – cubic, plastered, with a high ground floor. Originally, the floor plan was shaped similarly to a square, with a pronounced avant-corps in the southern facade and a marked side entrance porch. As a result of a contemporary extension, the massing has lost its original compact character. The walling up and vertical extension of the entrance zone and the temporary vertical extension above the southern avant-corps and changes to window size have disrupted the balance in the slightly asymmetrical facades of the building.</p> <p>Windows – on the ground floor: wooden, two-part, with rhomboid divisions in the upper section. Ornamental bay window from the front. The upper floor has a parapet and windows flanked with wooden shutters. Originally, the roof surfaces featured eyebrow windows.</p> <p>Plinth – low, simple.</p> <p>Fence – from the front, it has a low plinth, steel posts with black steel, painted pickets. Clearly marked entrance to the property via massive, plastered posts.</p>	
<p>Function Residential, single-family</p>	<p>Fig. 4.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 4.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>	
<p>Current condition Currently used as a kindergarten</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.8518</p>	

Building chart no. 5 – 16 P. Skargi Street

<p>Villa site Westend / Łękno Roon Strasse / ul. P. Skargi 16</p>
<p>Date of construction 1924, remodelling in 1934</p>
<p>Developer Friedrich Ackermann</p>
<p>Site surface area in 1924 – 1370.3 m² Site surface area in 1934 – 2392.5 m²</p>
<p>Building footprint indicator in 1924 – 17.9% (with garage) Building footprint indicator in 1934 – 14.1% (with outbuilding)</p>
<p>Building height – medium height Number of storeys: basement, two above-grade storeys, attic. Roof ridge height: 14.2 m Eave height: 8.5 m</p>
<p>Form overview Roof – hipped roof with extension, a small eave and strongly accentuated parapet, roofed with ceramic tiles. Massing – compact, symmetrical, with a high ground floor and clear, horizontal division via parapets. Stairwell and building entrance marked in the massing outline and covered with a gable roof perpendicular to the main roof ridge. The monumental character of the building, highlighted by the grand order, visible on archival design drawings, was not realised. From the side of the garden, the layout's symmetry is highlighted by a veranda with tall windows and crowned by a deep loggia. Windows – wooden, tall, with regular, rectangular, vertical division and large surrounds. Plinth – low, simple, brick Fence – from the front – masonry with highlights for the entrance and driveway, pickets made of black steel, painted.</p>
<p>Function Residential, single-family</p>
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>
<p>Current condition Public building</p>
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.1573</p>

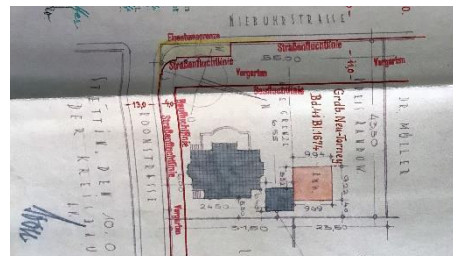
Graphical material

Fig. 5.1. Plan. Source: ANB

Ryc. 5.1. Plan. Źródło: ANB

Fig. 5.2. View. Source: www.google.com/maps

Ryc. 5.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps

Fig. 5.3. View. Source: photo A. Lamprecht

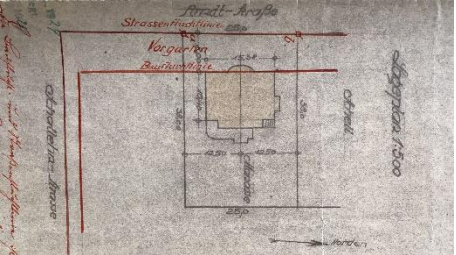
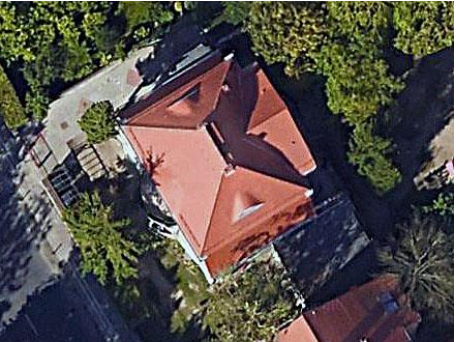

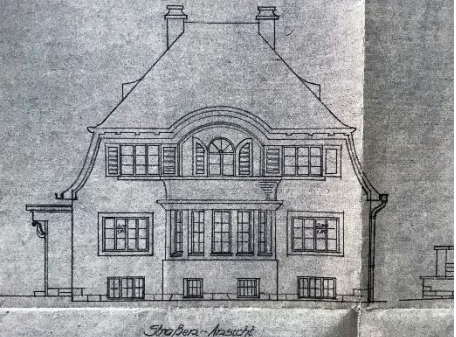
Ryc. 5.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht

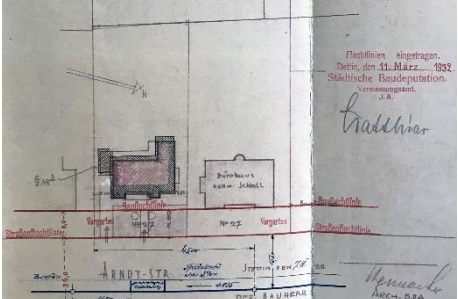

Fig. 5.4. Elevation. Source: ANB

Ryc. 5.4. Elewacja. Źródło: ANB

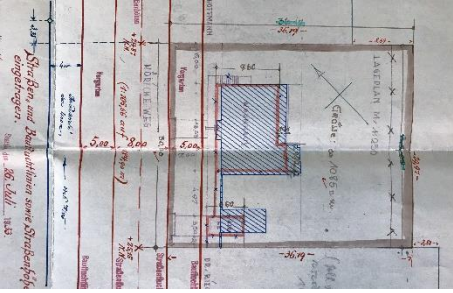

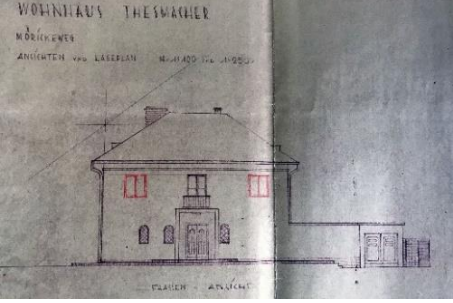
Building chart no. 6 – 17a Monte Cassino Street

<p>Villa site Westend / Śródmieście-Północ Arndt Strasse / ul. Monte Cassino 17a</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1924 - 1925</p>	<p>Fig. 6.1. Plan. Source: ANB Ryc. 6.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Developer Franz Manasse</p>	
<p>Site surface area – 950 m²</p>	<p>Fig. 6.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 6.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Building footprint indicator – 20.4%</p> <p>Building height – medium height Number of storeys: basement, two above-grade, attic Roof ridge height: 14.35 m Eave height: 8.85 m</p>	
<p>Form overview</p> <p>Roof – hipped, partially mansard roof (in the side facades) with an eave parapet and segmental arch above the loggia from the property's front, covered with ceramic tiles</p> <p>Massing – compact, plastered, axis from the front of the property accentuated with an oriel and a loggia. Clear symmetry of the entire layout.</p> <p>Windows – wooden, with regular divisions and large surrounds (in the original design).</p> <p>Plinth – low, simple, masonry.</p> <p>Fence – solid, accentuated with a rhythm of plastered masonry columns</p>	<p>Fig. 6.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 6.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>
<p>Function Residential, single-family</p>	
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>	<p>Fig. 6.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 6.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>
<p>Current condition The building is used as a kindergarten</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.7835</p>	

Building chart no. 7 – 27a Monte Cassino Street

<p>Villa site Westend / Śródmieście-Północ Arndt Strasse / ul. Monte Cassino 27a</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1932</p>	
<p>Developer Professor Helmut Dennig</p>	<p>Fig. 7.1. Plan. Source: ANB Ryc. 7.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Site surface area – 1560m²</p>	
<p>Building footprint indicator – 14,4%</p> <p>Building height - low Number of storeys: basement, two above-grade, attic Roof ridge height: 10.9 m Eave height: 6.9 m Building height as listed in ANB, sygn. 9751 from 1932 Number of storeys: basement, two above-grade Attic wall height: 8.3 m – shed roof</p>	 <p>Fig. 7.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 7.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Form overview Roof – hipped, with a long ridge, parallel to the front of the property, and a slightly protruding eave, roofed with metal sheets. The original design featured a shed roof. Massing – divided into multiple masses. Strong accentuation of the avant-corps of the stairwells in the asymmetrical frontal facade. The entrance zone is in a recess in the building's massing. The garden-side facade features a long terrace accessible from garden level, and a second, open-top terrace on the upper floor. Walls plastered, smooth. Garage incorporated into the building's massing. Detail fully reduced. Windows – wooden, varying window opening sizes, square-shaped windows predominate on the upper floor Plinth – low, reduced, brick. Fence – solid, accentuated via a rhythm of plastered brick posts, the entrance to the property is slightly accentuated.</p>	
<p>Function Residential, single-family. Additional function: privately owned physician's practice</p>	 <p>Fig. 7.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 7.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>	
<p>Current condition Residential function</p>	 <p>Fig. 7.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 7.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.9751</p>	

Building chart no. 8 – 12 Marii Skłodowskiej-Curie Street

<p>Villa site Neu-Westend / Pogodno Mörke Weg / ul. Marii Skłodowskiej – Curie 12</p>	<p>Graphical material</p>
<p>Date of construction 1933</p>	<p>Fig. 8.1. Plan. Source: ANB Ryc. 8.1. Plan. Źródło: ANB</p>
<p>Developer Adolf Thesmacher – own house</p>	
<p>Site surface area – 1085 m²</p>	<p>Fig. 8.2. View. Source: www.google.com/maps Ryc. 8.2. Widok. Źródło: www.google.com/maps</p>
<p>Building footprint indicator – 15%</p> <p>Building height – low Number of storeys: basement, two above-grade, attic Roof ridge height: 10.9 m Eave height: 7 m</p>	
<p>Form overview</p> <p>Roof – hipped with an elongated extension and short roof ridge that is parallel to the front of the property, eave with soffit, roofed with ceramic tiles.</p> <p>Massing – compact, with a smooth plaster finish. From the side of the garden there is a simple veranda topped with a terrace. On the ground floor there is a long, covered terrace. The main massing of the building is connected with a garage via a single-storey wall. The building's horizontal division is accentuated with a simple profile under the eave. Reduced detail.</p> <p>Windows – wooden, some are arched (segmental arches), window division is simplified and window openings are roughly square-shaped.</p> <p>Plinth – low, reduced.</p> <p>Fence from the front – solid, acts as a retaining wall with a tall plinth and supplementation with black steel profiles. Vertical division. Entrance to the property recessed and accentuated.</p>	<p>Fig. 8.3. View. Source: photo A. Lamprecht Ryc. 8.3. Widok. Źródło: zdjęcie A. Lamprecht</p>
<p>Function Residential, single-family</p>	
<p>Structural system Traditional, masonry, with wooden roof truss</p>	<p>Fig. 8.4. Elevation. Source: ANB Ryc. 8.4. Elewacja. Źródło: ANB</p>
<p>Current condition It is a residential building suited for two families.</p>	
<p>File signature at AP Szczecin ANB, sygn.10389 II / 3198 KANALIZACJA</p>	

3.3. Building typology

It is possible to distinguish three types of buildings among those designed by Adolf Thesmacher and built in the years 1909–1933. These types are:

- Early Modern *Landhaus* (charts no. 1, 2)
- Eclectic (charts no. 5, 6)
- Modern (charts no. 3, 4, 7, 8)

Type 1 – the early Modern *Landhaus* has the following features:

1. Compositional principle – based on asymmetry;
2. Main body – on a square or rectangular floor plan;
3. Storeys – basement, two above-grade storeys and an attic, the second storey is within the roof space;
4. Main roof – massive, gable or mansard roof with a clear roof ridge;
5. Supplementary tectons – pseudo avant-corps, verandas, bay windows, eyebrow dormers;
6. Plinth – reduced, irregular, made of stone;
7. Detail – references to Prussian Regionalism;
8. Structural system – traditional.

Type 2 – eclectic has the following features:

1. Compositional principle – based on axuality and symmetry;
2. Main body – on a rectangular plan;
3. Storeys – basement, two above-grade storeys and an attic;
4. Main roof – hipped or connected with a mansard roof, slightly extended eave and delicate extension;
5. Supplementary tectons – single- and two-storey avant-corps, trapezoidal and eyebrow dormers;
6. Plinth – made of either stone or brick;
7. Detail – references to Palladian patterns;
8. Structural system – traditional;

Type 3 – Modernist has the following features:

1. Compositional principle – evolved from being based on delicate asymmetry accounting for perspective views, to asymmetry and accentuating the massing;
2. Main body – on a floor plan similar to a square or rectangle;
3. Storeys – basement, two above-grade storeys and attic;
4. Main roof – hipped, with a shorter or longer roof ridge, extended eave and extension, clearly separate from the main body;
5. Supplementary tectons – single- or two-storey avant-corps, verandas, roofed terraces, eyebrow and trapezoidal dormers with a three-plane roof or shaped rectangularly, topped with a cylindrical roof;
6. Plinth – low, made of either stone or brick;
7. Detail – reduced;
8. Structural system – traditional with the partial use of materials like steel and concrete.

4. CONCLUSIONS AND SUMMARY

4.1. Conclusions from the typological analysis

Based on the villa studies performed, we can observe Adolf Thesmacher's original contributions to the development of the new German house of the end of the nineteenth century and the first decades of the twentieth century, which included three types:

- Type 1 – early Modern *Landhaus*
- Type 2 – eclectic
- Type 3 – Modern

In the projects from 1909–1911 (building charts no. 1 and 2 – type 1) we can observe a development of original functio-spatial solutions with references to the previously mentioned (in section 2.2 of this paper) 'romantic' villa type. The influence of Herman Muthesius' work is combined in these cases with an exploration of picturesque balance. Asymmetrical functio-spatial solutions, with an outwards-oriented design, visible in both buildings, are integrated with their respective gardens. The detail and materials visually reference Prussian Regionalism and co-create the character of these buildings.

At the same time, (in the years 1911–1912) Thesmacher began working on two buildings (building charts no. 3 and 4 – type 3), in which he employed a new approach to their functio-spatial layouts. The more cubic, austere character of these buildings is marked by two storeys placed in the main body. The buildings are topped with clearly separated hipped roofs highlighted with protruding eaves. It is notable that in these projects the main, frontal facades are slightly asymmetrical – displaying an understanding of the massing's appearance as viewed by walking around it and from a perspective. This is also linked with a continuation of designing the building in an outwards-oriented manner, but with the internal space layout adapted to the increasingly intensively changing needs of the period. These projects featured reduced detail and plinths. The house-garden integration was accompanied by bespoke fences. Site plans, along with the development of the automotive industry, was supplemented by detached garages. In these projects, Thesmacher followed contemporaneous achievements of the Berlin avant-garde marked by the Deutscher Werkbund. This period ended with the outbreak of the First World War, and the exploration of architectural villa solutions ceases up to the 1920s.

In the years 1924–1925, two buildings were erected (building charts no. 5 and 6 – type 2), which (perhaps due to their siting and developers) were not a continuation of the previous stage in Thesmacher's career. Their character became clearly eclectic. Thesmacher combined in them Classical-style forms with forms that had originated in Muthesius' Berlin works. In effect, two cases that reference Palladian Monumentalism were built. The designs and finished projects were dominated by a pursuit of symmetry and a stressing of the facade, despite the application of single- and two-storey avant-corps. The interior layouts were more axial, and the links with gardens less direct. The site plans were supplemented by fences that referenced the character of buildings in their form, and in one case (building chart no. 5 – type 2), additional, detached buildings: an outbuilding and a garage.

Thesmacher returned to designing single-family villas in the 1930s. He had already been an experienced architect at the time, with several prominent public building projects on his resumé. In the years 1932–1933, two single-family villas were built (building charts no. 7 and 8 – type 3), which should be seen as a development of Thesmacher's achievements from 1911–1912 (building charts no. 3 and 4 – type 3).

The building from 1932 is particularly interesting (building chart no. 7 – type 3). It was originally designed to feature a shed roof. During construction, it was altered to have a hipped roof and managed to survive the war. The functio-spatial layout of this building was organised on a fragmented floor plan with an added garage. The result was a two-storey building with an asymmetrical avant-corps housing a stairwell, contrasted with the horizontal line of the canopy above the entrance. From the side of the garden, the building has two open-air

terraces – a long terrace on the ground floor and a smaller one on the upper floor. The protrusion of the ground- and first-floor walls towards the garden bring to mind solutions from De Stijl architecture. The second building, Thesmacher's own house from 1933 (building chart no. 8 – type 2), was designed to have a compact, cuboid massing topped with a hipped roof with small eaves. On the ground floor, from the side of the garden, Thesmacher designed a terrace with a flat roof integrated with the width of the glazed, single-storey avant-corps. The building was connected with the garage via a single-store wall, enclosing the garden from the street and giving the whole a horizontal expression.

Both buildings feature reduced detail and the functionalist effect is compounded by the lack of window divisions, with the windows themselves resembling squares in proportion, and the highlighting of horizontal compositions.

4.2. Summary

Adolf Thesmacher's single-family villa projects have become a component of architectural transitions that occurred towards the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century in Szczecin. Creative exploration associated with new functio-spatial single-family villa layouts cast Thesmacher as an architectural innovator. Herman Muthesius' postulates and those of the Deutscher Werkbund community had become a starting point for Thesmacher for pursuing Wilhelminian Syncretism and later Modernism, shaped by a form that followed function.

MIĘDZY HISTORYZMEM A MODERNIZMEM – SZCZECIŃSKA ARCHITEKTURA WILLOWA ADOLFA THESMACHERA

1. WSTĘP

1.1. Cel artykułu i problem badawczy

Celem artykułu jest analiza dorobku Adolfa Thesmachera oparta na badaniach historyczno-interpretacyjnych. Wykorzystanie źródeł literaturowych, historiograficznych i materialnych wiąże się również z potrzebą prześledzenia rozwiązań projektowych, przyjętych przez Adolfa Thesmachera, poszerzających wiedzę o kulturze materialnej miasta. W tym kontekście nie bez znaczenia wydaje się także ich możliwe, współczesne wykorzystanie w pracach projektowych i planistycznych, dotyczących twórczych kontynuacji na styku historyzmu i modernizmu.

Ze względu na to, iż dorobek Thesmachera obejmuje pełne spektrum rodzajów zabudowy i zlokalizowany jest w większości na terenie Szczecina oraz Pomorza Zachodniego, badania nad twórczością architekta zostały podzielone typologicznie. A niniejszy artykuł dotyczy zabudowy mieszkaniowej - willi jednorodzinnych.

Analizie typologicznej, zrealizowanych na terenie Szczecina willi jednorodzinnych, zostało poddanych 8 budynków, ujętych w Tabeli nr 1. W badaniach nie uwzględniono jednego budynku – willi położonej przy Al. Wojska Polskiego 78 (dawna ulica *Falkenwalderstrasse*). Obecny Dom Rzemiosła został pod koniec XIX wieku zaprojektowany i wybudowany przez Augusta Schrödera, a następnie w 1919 roku nadbudowany przez Adolfa Thesmachera. W związku z tym, iż obiekt nie jest w pełni autorskim dokonaniem Thesmachera – nie został on poddany analizie.

Tab. 1. Wille jednorodzinne zrealizowane przez Adolfa Thesmachera w Szczecinie

Lp.	BUDYNEK	DZIELNICA do 1945r / obecnie	ULICA do 1945r / obecnie	DATA
1	Willa jednorodzinna	Ackermanns-Höhe	Dürer Weg	1909 - 1910
		Pogodno	L. Waryńskiego 9	
2	Willa jednorodzinna	Ackermanns-Höhe	Grassmann Weg	1910 - 1911
		Pogodno	Ks. Stojałowskiego 9	
3	Willa jednorodzinna	Neu-Westend	Grillparzer Weg	1911 - 1912
		Pogodno	M. Bałuckiego 5	
4	Willa jednorodzinna	Ackermanns-Höhe	Dürer Weg	1912
		Pogodno	L. Waryńskiego 6	
5	Willa jednorodzinna	Westend	Roon Strasse	1924
		Łękno	Piotra Skargi 16	
6	Willa jednorodzinna	Westend	Arndt Strasse	1924 - 1925
		Śródmieście-Północ	Monte Cassino 17a	
7	Willa jednorodzinna	Westend	Arndt Strasse	1932
		Śródmieście-Północ	Monte Cassino 27a	
8	Willa jednorodzinna	Neu-Westend	Mörke Weg	1933
		Pogodno	Marii Skłodowskiej-Curie 12	

1.2. Obecny stan badań

Badania twórczości Adolfa Thesmachera prowadzone są jako składowa szerszych dociekań nad historią kształtowania się Szczecina końca XIX stulecia i pierwszych dekad XX wieku. Wśród badaczy analizujących powyższą problematykę należy wymienić historyków, takich jak: Wojciech Łopuch i Marek Łuczak, Alina Stefańska oraz Maciej Słonimski. A do architektów, którzy zajmują się badaniami miasta historycznego oraz kształtowania zabudowy przełomu wieków w kontekście Szczecina, należą: Zbigniew Paszkowski, Adam Maria Szymski, Piotr Fiuk oraz Krzysztof Bizio. Wybiórcze dokonania Adolfa Thesmachera są częścią tych analiz, ale nie stanowią próby szczegółowego zebrania i zbadania tego materiału.

2. TŁO HISTORYCZNE

2.1. Przemiany społeczne, gospodarcze i kulturowe Szczecina na przełomie stuleci XIX i XX

Schyłek XIX stulecia to czas rozwoju architektury w wilhelmińskim Szczecinie. W tym okresie nastąpił, między innymi, jakościowy i ilościowy wzrost zabudowy rezydencjonalnej. Nowe wille zaczęły powstawać na terenach przyległych do granic miasta, ograniczonych uprzednio obrysem fortyfikacji. Architektoniczny język tych realizacji był kolejnym stadium rozwoju wizualnego kodu klasycznego piękna, będąc zarazem spełnieniem estetycznych potrzeb ówczesnej, niemieckiej burżuazji. Wartości takie jak *venustas*, *utilitas* i *firmitas*, wyznaczające ideowy punkt odniesienia dla tej architektury, znalazły wyrazisty przykład w szeregu szczecińskich realizacji.

Początek XX wieku przyniósł kolejne zmiany polityczne, gospodarcze i społeczne, odzwierciedlone w obrazie miasta Gryfa. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku,

odpływ kapitału i migracja lokalnej burżuazji do Berlina, przyczyniły się do utraty dotychczasowego znaczenia ówczesnego Szczecina. Zapoczątkowany w 1871 roku dynamiczny rozwój szczecińskiej architektury rezydencjonalnej wkroczył w nowy etap. Wpływ na jego kształt miały również nowe prądy estetyczne w tym narodziny awangardy w 1905 roku, a także powołanie stowarzyszenia *Deutscher Werkbund* w 1907 roku oraz powstanie *Bauhausu* w 1919 roku. Wymienione zjawiska stymulowały lokalny, szczeciński rynek budowlany do poszukiwania adekwatnych rozwiązań wobec wyzwań nadchodzącej epoki. Aktywność architektów, działających w tamtym okresie na terenie Szczecina, była wpisana w dynamikę procesów ekonomicznych i inwestycyjnych.

Planowane i realizowane działania inwestycyjne były poparte projektami ówczesnych (często szczecińskich) architektów, wśród których jedną z najbardziej wszechstronnych postaci był Adolf Thesmacher (Łopuch, 1999, str. 117). Tworzył projekty architektury rezydencjonalnej, użyteczności publicznej w tym architektury sakralnej. Był także projektantem zrealizowanej wieży węglowej - interesującego przykładu architektury przemysłowej początku XX wieku. Gros dorobku architekta to realizacje, które zostały zlokalizowane w Szczecinie. Fakt ten spowodował, iż stał się on jednym z twórców, którego dzieła architektoniczne stanowią do dziś istotną składową przestrzeni miasta. Okres twórczej aktywności Thesmachera zbiegł się z kolejnym, ważnym dla Szczecina, etapem ewolucji procesu urbanizacji. Kwintesencją, obrazującą ów moment, stało się hasło z lat 20. - Nowy Szczecin („Das neue Stettin”, 1925, str.2), które następnie zostało rozwinięte w ideę Wielkiego Szczecina.

2.2. Kształtowanie się nowej zabudowy willowej na przełomie wieków XIX i XX

Istotnym wkładem w proces kształtowania nowej estetyki, szczególnie dotyczącej zabudowy mieszkaniowej w Niemczech oraz w ówczesnym Szczecinie, była ewolucja podstawowych typów domów niemieckiej architektury willowej na przełomie stuleci XIX i XX. Dwa wzorce jakimi były: typ „klasyczny” oraz typ „romantyczny” (Makała, 2011, str. 284-288) stały się punktem wyjścia do kształtowania się nowych rozwiązań w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku.

Pierwszy typ – „klasyczny” charakteryzował się scentralizowanym układem funkcjonalno-przestrzennym, poddanym regułom klasycznych kanonów (tradycji palladiańskiej), symetrii, harmonii kompozycyjnej, dekorowi nawiązującemu do architektury antycznej i nowożytnej oraz idei piękna sformułowanej przez Jeana Nicolasa Luisa Duranda (Makała, 2011, str. 284).

Drugi typ – „romantyczny” miał asymetryczny układ funkcjonalno-przestrzenny, kształtowany według kryterium malowniczości. Cechowała go metoda projektowania od wnętrza na zewnątrz. Strona formalna zaś, inspirowana była dokonaniemi wczesno-nowożytnymi i średniowiecznymi, podporządkowanymi romantycznej tradycji północnoeuropejskiej. Ten typ, będący reprezentantem niemieckiej tradycji narodowej, stał się opozycją wobec klasycznych wzorców, uosabianych przez pierwszy z wymienionych typów (Makała, 2011, str.285).

Punktem wyjścia dla teoretycznych refleksji nad nowym domem niemieckim były rozwiązania angielskie w tym dokonania *Arts and Crafts*, a wraz za tym, coraz bardziej widoczne w kręgach architektów niemieckich, zrozumienie różnic pomiędzy stylem życia w ówczesnej Anglii i w Niemczech. Elementem ważnym i różniącym niemieckie podejście do tego tematu, było nienegowanie miasta jako lokalizacji dla zabudowy willowej, a w rezultacie traktowanie jej jako składowej nowego organizmu - miasta-ogrodu (Howard, 2015, str.17).

Podstawą ideową, krystalizacji architektury willowej tego okresu, były: dokonania Hermana Muthesiusa², poprzedzone jego angielskimi doświadczeniami z misji na zlecenie rządu pru-

² Szczególne, przełomowe znaczenie dla architektury domów jednorodzinnych w Niemczech miała publikacja Hermana Muthesiusa - *Das moderne Landhaus* z 1925 r.

skiego (Droste, 2006, str.10) oraz twórczość berlińskich modernistów. W konsekwencji dążono do stworzenia nowego typu domu niemieckiego, po części wywodzącego się z angielskiego domu typu *cottage*. Miał on być z założenia dostosowany do życia niemieckiego mieszczaństwa w epoce industrialnej. Formalnie zaś, poszukiwano inspiracji w tradycji dawnego, niemieckiego budownictwa, sięgając również po dzieła anonimowych, prowincjonalnych budowniczych. Istotną konstatacją w procesie kształtowania nowej zabudowy willowej stał się pogląd, w myśl którego ze względu na zmiany stylu życia niemożliwym stało się naśladowanie dotychczasowego układu funkcjonalnego. W ślad za tym zaś także niemożność naśladowania dotychczasowych, historycznych form. Nowy, niemiecki dom miał więc powstawać w oparciu o zgodność wewnętrznej funkcji, dostosowanej do życia w nowym stylu z jej zewnętrznym wyrazem. A nowa architektura powinna charakteryzować się celowością, logicznym porządkiem, czystością i lakonicznością formy (Dawidowski, Długopolski, Szymski, 2001, str.22). Metodą, która pozwalała osiągnąć tak nakreślony cel był sposób kształtowania budynku od wnętrza na zewnątrz i ściślejsze zintegrowanie go z ogrodem.

3. ANALIZA TYPOLOGICZNA

3.1. Lokalizacja obiektów

Badane wille jednorodzinne, zlokalizowane są w zachodniej części Szczecina w dzielnicach: Śródmieście-Północ, Łęknio oraz Pogodno. W okresie ich projektowania i realizacji znajdowały się w granicach kolonii willowych: *Westend*, *Ackermanns-Höhe* i *Neu-Westend*, powstałych u schyłku XIX wieku i w początkach XX stulecia (Kościńska, 2002, str.228-232)

3.2. Analiza zabudowy Adolfa Thesmachera

Przeprowadzoną analizę zabudowy przedstawiono w formie kart obiektów, uszeregowanych w chronologii powstania poszczególnych budynków. Parametry budynków zostały określone w odniesieniu do obowiązujących warunków technicznych. Kwerenda Akt Nadzoru Budowlanego umożliwiła porównanie projektów i zrealizowanych, istniejących w Szczecinie budynków.

Karta obiektu nr 1 – ul. L. Waryńskiego 9 (Ryc. 1)

Lokalizacja willi Ackermanns-Höhe / Pogodno Dürer Weg / ul. L. Waryńskiego 9
Data powstania 1909-1910
Inwestor Inż. Hermann Vellguth
Powierzchnia działki - 748,8m ²
Wskaźnik zabudowy - 17,3%
Wysokość budynku - średniowysoki Ilość kondygnacji: częściowe podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych, Wysokość kalenicy: 12,4m Wysokość do okapu: 3,2m
Charakterystyka formy

<p>Dach główny - asymetryczny, łamany z jednej strony. Druga połać dachu wzbogacona o obszerną wstawkę, krytą łamanym dwuspadowym dachem, prostopadłym do głównego. Kalenica prostopadła do frontu działki. Krycie dachówką ceramiczną.</p> <p>Bryła - zbliżona do kwadratu. Pierwsza kondygnacja tynkowana, wzbogacona oknami wykuszowymi, krytymi blachą. Druga kondygnacja usytuowana w przestrzeni dachu. Na wysokości strychu szczyty licowane deskowaniem pionowym.</p> <p>Okna - drewniane z podziałem, na piętrze okna flankowane okiennicami, w szczycie na wysokości strychu okno półokrągłe. Otwory okienne o zróżnicowanych wymiarach.</p> <p>Cokół - niski, nieregularny, kamienny.</p> <p>Ogrodzenie - od frontu z niską podmurówką. Słupy murowane, tynkowane, wypełnienia w konstrukcji drewnianej z podziałem pionowym.</p>
<p>Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna</p>
<p>Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową</p>
<p>Stan obecny budynku Budynek użytkowany zgodnie z funkcją pierwotną</p>
<p>Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.8516</p>

Karta obiektu nr 2 – ul. K. S. Stojałowskiego 9 (Ryc. 2)

<p>Lokalizacja willi Ackermanns-Höhe / Pogodno Grassmann Weg / ul. K. S. Stojałowskiego 9</p>
<p>Data powstania 1910 - 1911</p>
<p>Inwestor Alfred Sutter</p>
<p>Powierzchnia działki – 1122,9 m²</p>
<p>Wskaźnik zabudowy – 10,9 %</p>
<p>Wysokość budynku - niski Ilość kondygnacji: częściowe podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych, Wysokość kalenicy: 11,3 m Wysokość do okapu: 3,1 m</p>
<p>Charakterystyka formy Dach - główny mansardowy z naczółkami. Kalenica równoległa do frontu działki. Od frontu szczyt dwukondygnacyjny. Pierwotnie dach kryty, impregnowaną strzechą, wykonaną przez firmę <i>Haus am Ende</i>. Współcześnie kryty blachodachówką. Bryła - w parterze, tynkowana, rzut poziomy zbliżony do krótkiego prostokąta. Szczyty boczne, strychu i piętra, licowane deskowaniem pionowym. Bryła i elewacje ukształtowane nieregularnie i asymetrycznie (malowniczo). W szczycie wieńczącym elewację frontową, wyeksponowana konstrukcja ryglowa. Okna - drewniane ze zróżnicowanym, gęstym szprosem Cokół - niski, nieregularny, kamienny. Ogrodzenie - od frontu z wysoką podmurówką. Słupy murowane, tynkowane, wypełnienie w konstrukcji drewnianej z podziałem pionowym. Mocne zaznaczenie strefy wejściowej, zdwojonymi wysokimi słupami.</p>
<p>Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna</p>
<p>Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową</p>

<p>Stan obecny budynku Budynek użytkowany zgodnie z funkcją pierwotną</p>
<p>Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.3736</p>

Karta obiektu nr 3 – ul. M. Bałuckiego 5 (Ryc. 3)

<p>Lokalizacja willi Neu Westend / Pogodno Grillparzer Weg / ul. M. Bałuckiego 5</p>
<p>Data powstania 1911 - 1912</p>
<p>Inwestor Georg Rohrbeck</p>
<p>Powierzchnia działki - 1500m²</p>
<p>Wskaźnik zabudowy – 13%</p>
<p>Wysokość budynku - średniowysoki Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych, Wysokość kalenicy: 12,55m Wysokość do okapu: 7,55m</p>
<p>Charakterystyka formy Dach - główny czterospadowy z nadbiciem i krótką kalenicą równoległą do frontu działki. Wyraźny, mocno wysunięty okap deskowany. Krycie dachu dachówką ceramiczną. Pierwotnie okna powiekowe w połaciach dachu – współcześnie lukarny bawole oko. Od strony ogrodu duża lukarna trapezowa, kryta dachem trójspadowym. Bryła - kubiczna, tynkowana. Rzut zbliżony do kwadratu, z wydatnym ryzalitem (werandą) w elewacji ogrodowej. Ganek wejściowy w elewacji frontowej lekko odbiega od osi budynku. Ganek flankują charakterystyczne, miękko rozrzeźbione filary. Okna - drewniane ze zróżnicowanym podziałem, okiennice drewniane. Nad gankiem trzy witrażowe okna. Cokół - niski, nieregularny, kamienny. Ogrodzenie - od frontu - masywne, betonowe, rozrzeźbione z zaznaczonym wejściem głównym i bocznym. Bramy i wypełnienia ze stali czarnej, malowanej. W prawym narożniku zintegrowana z ogrodzeniem frontowym betonowa altana, zwieńczona metalową pergolą.</p>
<p>Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna</p>
<p>Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową, częściowe wykorzystanie elementów betonowych i stalowych. W dokumentacji archiwalnej występują obliczenia konstrukcji elementów stalowych, wykonanych przez A Thesmachera.</p>
<p>Stan obecny budynku Budynek użytkowany zgodnie z funkcją pierwotną</p>
<p>Ochrona konserwatorska Brak</p>
<p>Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.9325</p>

Karta obiektu nr 4 – ul. L. Waryńskiego 6 (Ryc. 4)

Lokalizacja willi Ackermanns-Höhe / Pogodno Dürer Weg / ul. L. Waryńskiego 6
Data powstania 1912
Inwestor Otto Lange
Powierzchnia działki - 1012 m ²
Wskaźnik zabudowy – 18.5 %
Wysokość budynku - niski Ilość kondygnacji: częściowe podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych, Wysokość kalenicy: 11,4m Wysokość do okapu: 7m
Charakterystyka formy Dach - główny czterospadowy z nadbiciem. Kalenica główna równoległa do frontu działki. Wyraźny, mocno wysunięty okap deskowany. Krycie dachówką ceramiczną. Bryła - kubiczna, tynkowana, z wysoko usytuowanym parterem. Pierwotnie rzut zbliżony do kwadratu, z wydatnym ryzalitem w elewacji pd. i zaznaczonym bocznym gankiem wejściowym. W wyniku współczesnej zabudowy, bryła budynku straciła swój pierwotny zwarty charakter. Zabudowanie i podwyższenie strefy wejściowej, wykonanie tymczasowej nadbudowy nad ryzalitem pd. i zmiana wielkości okien zachwiała równowagę w lekko asymetrycznych elewacjach budynku. Okna - na parterze drewniane, dwudzielne z romboidalnymi podziałami w górnej kwaterze. Dekoracyjne okno wykuszowe od frontu. Piętro oddzielone gzymsem parapetowym. Na piętrze okna flankowane okiennicami drewnianymi. Pierwotnie w połaciach dachowych okna powiekowe. Cokół - niski, prosty. Ogrodzenie - od frontu z niską podmurówką, słupy stalowe z wypełnieniem ze stali czarnej, malowane. Wyraźne zaznaczenie wejścia na działkę masywnym, tynkowanymi słupami.
Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna
Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową
Stan obecny budynku Budynek użytkowany jako przedszkole
Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.8518

Karta obiektu nr 5 – ul. P. Skargi 16 (Ryc. 5)

Lokalizacja willi Westend / Łękno Roon Strasse / ul. P. Skargi 16
Data powstania 1924, zmiany 1934
Inwestor Friedrich Ackermann
Powierzchnia działki w 1924r – 1370,3m ²

Powierzchnia działki w 1934r – 2392,5m ²
Wskaźnik zabudowy w 1924r – 17,9% (z garażem) Wskaźnik zabudowy w 1934r – 14,1% (z budynkiem pomocniczym)
Wysokość budynku - średniowysoki Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, 2 nadziemne, strych Wysokość kalenicy: 14,2m Wysokość do okapu: 8,5m
Charakterystyka formy Dach - główny czterospadowy z nadbiciem, małym okapem i mocno zaakcentowanym gzymsem, krycie dachówką ceramiczną. Bryła – zwarta, symetryczna, z wysoko położonym parterem i wyraźnym, horyzontalnym podziałem gzymсами. Zaznaczona w obrysie bryły klatka schodowa i wejście do budynku, kryte prostopadłym do głównej kalenicy, dwuspadowym dachem. Monumentalny charakter budynku, podkreślony wielkim porządkiem, widocznym na rysunkach archiwalnych, nie został zrealizowany. Od strony ogrodu symetrię założenia uwypukla weranda z wysokimi oknami, zwieńczona głęboką loggią. okna – drewniane, wysokie, z regularnym prostokątnym, pionowym podziałem i dużymi opaskami. Cokół - niski, prosty, ceglany. Ogrodzenie - od frontu – murowane z zaznaczeniem wejścia i wjazdu, wypełnienia – czarna stal, malowana
Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna
Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową
Stan obecny budynku Budynek użytkowany jako obiekt użyteczności publicznej
Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.1573

Karta obiektu nr 6 – ul. Monte Cassino 17a (Ryc. 6)

Lokalizacja willi Westend / Śródmieście-Północ Arndt Strasse / ul. Monte Cassino 17a
Data powstania 1924 - 1925
Inwestor Franz Manasse
Powierzchnia działki - 950m ²
Wskaźnik zabudowy – 20,4%
Wysokość budynku - średniowysoki Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych Wysokość kalenicy: 14,35m Wysokość do okapu: 8,85m
Charakterystyka formy Dach - czterospadowy, częściowo mansardowy (w elewacjach bocznych) z gzymsem okapowym i łukiem odcinkowym nad loggią od frontu działki, krycie dachówką ceramiczną Bryła - zwarta, tynkowana, zaakcentowana oś od frontu działki wykuszem zwieńczonym loggią. Wyraźna symetria całego założenia. Okna - drewniane z regularnym podziałem i dużymi opaskami (w projekcie pierwotnym) Cokół - niski, prosty, murowany.

Ogrodzenie - pełne, akcentowane rytmem słupów murowanych i tynkowanych
Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna
Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową
Stan obecny budynku Budynek pełniący funkcję przedszkola
Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.7835

Karta obiektu nr 7 – ul. Monte Cassino 27a (Ryc. 7)

Lokalizacja willi Westend / Śródmieście-Północ Arndt Strasse / ul. Monte Cassino 27a
Data powstania 1932
Inwestor Prof. dr Helmut Dennig
Powierzchnia działki – 1560m ²
Wskaźnik zabudowy – 14,4%
Wysokość budynku - niski Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych Wysokość kalenicy: 10,9m Wysokość do okapu: 6,9m Wysokość budynku wg ANB, sygn.9751 z 1932r Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, dwie nadziemne Wysokość do attyki 8,3m – dach pulpitowy
Charakterystyka formy Dach - czterospadowy, z długą kalenicą, równoległą do frontu działki i lekko wysuniętym okapem, krycie blachą. Pierwotny projekt zakładał zastosowanie dachu pulpitowego. Bryła – rozczłonkowana, nieregularna. Mocne zaakcentowanie ryzalitu klatki schodowej w asymetrycznej elewacji frontowej. Zagłębienie strefy wejściowej w bryle głównej budynku. W elewacji ogrodowej długi taras dostępny z poziomu ogrodu, drugi - odkryty na piętrze. Ściany tynkowane na gładko. Garaż zespolony z bryłą budynku. Detal całkowicie zredukowany. Okna – drewniane, zróżnicowane wielkości otworów okiennych, na drugiej kondygnacji dominują okna kwadratowe. Cokół – niski, zredukowany, ceglany. Ogrodzenie – pełne, akcentowane rytmem słupów murowanych i tynkowanych, lekko zaznaczone wejście na posesję.
Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna. Dodatkowa funkcja - prywatny gabinet lekarski.
Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową
Stan obecny budynku Funkcja mieszkalna.
Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.9751

Karta obiektu nr 8 – ul. Marii Skłodowskiej – Curie 12 (Ryc. 8)

Lokalizacja willi Neu-Westend / Pogodno Mörike Weg / ul. Marii Skłodowskiej – Curie 12
Data powstania 1933
Inwestor Adolf Thesmacher – dom własny
Powierzchnia działki – 1085m²
Wskaźnik zabudowy – 15%
Wysokość budynku - niski Ilość kondygnacji: podpiwniczenie, dwie nadziemne, strych Wysokość kalenicy: 10,9m Wysokość do okapu: 7m
Charakterystyka formy Dach - czterospadowy z wydłużonym nadbiciem i krótką kalenicą równoległą do frontu działki, okap deskowany, krycie dachówką Bryła - zwarta, tynkowana na gładko. Od strony ogrodu prosta weranda zwieńczona tarasem. W parterze długi, zadaszony taras. Główna bryła budynku połączona z garażem parterową ścianą. Podział horyzontalny zaakcentowany prostym profilem podokapowym. Zredukowany detal Okna - drewniane, niektóre zwieńczone łukami odcinkowymi, uproszczony podział okien, otwory okienne zbliżone do kwadratu. Cokół – niski, zredukowany. Ogrodzenie od frontu – pełne, pełniące rolę ścianki oporowej z wysoką podmurówką i dopełnieniem z profili stalowych ze stali czarnej. Podział ogrodzenia wertykalny. Cofnięte i zaznaczone wejście na działkę
Charakterystyka funkcji Funkcja mieszkalna, jednorodzinna
Charakterystyka konstrukcji Tradycyjna, murowana z drewnianą więźbą dachową
Stan obecny budynku Budynek mieszkalny, dwurodzinny
Sygnatura akt w AP Szczecin ANB, sygn.10389 II / 3198 KANALIZACJA

3.3. Typologia budynków

Wśród budynków zaprojektowanych przez Adolfa Thesmachera i zbudowanych w latach 1909-1933 możliwe jest, ze względu na budowę morfologiczną, wyszczególnienie trzech typów:

- Wczesno-modernistyczny *Landhaus* (karty obiektów nr 1, 2)
- Eklektyczny (karty obiektów nr 5, 6)
- Modernistyczny (karty obiektów nr 3, 4, 7, 8)

Typ 1 – wczesno-modernistyczny *Landhaus* charakteryzuje się następującymi cechami:

1. Zasada kompozycyjna - oparta na asymetrii;
2. Główny korpus – na rzucie kwadratu lub prostokąta;

3. Kondygnacje - podpiwniczenie, dwie nadziemne i strych, druga kondygnacja nadziemna w przestrzeni dachu;
4. Dach główny - masywny, dwuspadowy lub mansardowy z wyraźną kalenicą;
5. Tektony uzupełniające - pseudoryzaloty, werandy, okna wykuszowe, lukarny bawole oko,
6. Cokół - zredukowany, nieregularny, kamienny;
7. Detal - nawiązujący do pruskiego regionalizmu;
8. Konstrukcja – tradycyjna.

Typ 2- eklektyczny charakteryzuje się następującymi cechami:

1. Zasad kompozycyjna - oparta na osiowości i symetrii;
2. Główny korpus - na rzucie prostokąta;
3. Kondygnacje - podpiwniczenie, dwie nadziemne i strych;
4. Dach główny - czterospadowy lub łączony z mansardowym, nieznacznie wysunięty okap i delikatne nadbicie;
5. Tektony uzupełniające- jedno i dwukondygnacyjne ryzaloty, lukarny trapezowe i powiekowe;
6. Cokół - ceglany lub kamienny;
7. Detal - nawiązujący do wzorców palladiańskich;
8. Konstrukcja – tradycyjna.

Typ 3- modernistyczny charakteryzuje się następującymi cechami:

1. Zasada kompozycyjna - ewoluująca od: opartej na delikatnej asymetrii, uwzględniającej widoki perspektywiczne, do asymetrii i akcentowania bryły;
2. Główny korpus - na rzucie zbliżonym do kwadratu lub prostokąta;
3. Kondygnacje - podpiwniczenie, dwie nadziemne i strych;
4. Dach główny - czterospadowy z krótszą lub dłuższą kalenicą, wysuniętym okapem i nadbiciem, wyraźnie odcięty od głównego korpusu;
5. Tektony uzupełniające - jedno lub dwukondygnacyjne ryzaloty, werandy, zadaszone tarasy, lukarny powiekowe oraz trapezowe z dachem trójspadowym lub prostokątne, zwieńczone dachem półkolistym;
6. Cokół - niski kamienny lub ceglany;
7. Detal - zredukowany;
8. Konstrukcja - tradycyjna z częściowym wykorzystaniem materiałów takich jak stal i beton.

4. WNIOSKI I PODSUMOWANIE

4.1. Wnioski z analizy typologicznej

Na podstawie przeprowadzonych badań willi, można zauważyć autorski wkład, który Adolf Thesmacher wniósł w kształtowanie się nowego, niemieckiego domu końca XIX wieku i pierwszych dekad wieku XX, obejmujący trzy typy:

- Typ 1 – wczesno-modernistyczny *Landhaus*;
- Typ 2 – eklektyczny;
- Typ 3 – modernistyczny.

W realizacjach z lat 1909–1911 (karty obiektów nr 1 i 2 – typ 1) można zaobserwować dążenie do wypracowania własnych rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, nawiązujących do wspomnianego (na początku artykułu – pkt 2.2) typu willi „romantycznej”. Wpływ dokonań Hermana Muthesiusa łączy się w tych przykładach z poszukiwaniem malowniczej równowagi. Asymetrycznie kształtowane rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne, od wnętrza na zewnątrz, obydwu budynków integrowane są z przyległymi ogrodami. Detal i zastosowane materiały wizualnie nawiązują do pruskiego regionalizmu i współtworzą charakter tych budynków.

Jednocześnie w tym czasie (w latach 1911-1912) Thesmacher rozpoczyna prace nad dwoma budynkami (karty obiektów nr 3 i 4 – typ 3), w których pojawia się nowe podejście do układu funkcjonalno-przestrzennego. Bardziej kubiczny, oszczędny charakter budynków, mieści w zasadniczej bryle dwie kondygnacje. Budynki wieńczą wyraźnie odcięte, czterospadowe dachy, podkreślone wysuniętymi okapami. Warty uwagi w tych realizacjach jest kształtowanie głównych, frontowych elewacji w układzie lekkiej asymetrii – ze zrozumieniem obchodu i oglądu bryły w perspektywie. Wiąże się ono także z kontynuacją kształtowania budynku od wnętrza na zewnątrz, ale już z dyspozycją wewnątrz dostosowaną do coraz intensywniej zmieniających się potrzeb epoki. Detal w tych realizacjach ulega redukcji, podobnie cokół. Integracji domów z ogrodami towarzyszą zindywidualizowane ogrodzenia. Zagospodarowanie działek, wraz z rozwojem motoryzacji, uzupełniane jest wolnostojącymi garażami. W tych realizacjach Thesmacher współbrzmi z wczesnymi dokonaniem berlińskiej awangardy z pod znaku *Deutscher Werkbund*. Cezurą tego okresu staje się wybuch I Wojny Światowej, a poszukiwania architektonicznych rozwiązań willi jednorodzinnych ustają aż do lat 20.

W latach 1924-1925 powstają dwa budynki (karty obiektów nr 5 i 6 – typ 2), które (być może z uwagi na lokalizację i inwestorów) nie są kontynuacją poprzedniego etapu twórczości. Ich charakter staje się zdecydowanie eklektyczny. Architekt łączy w nich formy klasycyzujące z formami wywodzącymi się z berlińskich dokonań Muthesiusa. W efekcie powstają dwa przykłady odwołujące się do palladiańskiego monumentalizmu. W projektach i realizacjach dominuje dążenie do symetrii i elewacyjności, pomimo stosowania jedno i dwukondygnacyjnych ryzalitów. Układy wewnątrz stają się bardziej osiowe, a powiązania z ogrodami mniej bezpośrednie. Zagospodarowanie działek uzupełniają ogrodzenia, nawiązujące formą do charakteru budynków, a w jednym z przypadków (karta obiektu nr 5 – typ 2) dodatkowe, wolnostojące obiekty: budynek pomocniczy i garaż.

Do projektowania willi jednorodzinnych Thesmacher powrócił raz jeszcze w latach 30. Był już doświadczonym architektem, mającym na swym koncie szereg istotnych realizacji obiektów użyteczności publicznej. W latach 1932 – 1933 powstały dwie wille jednorodzinne (karty obiektów nr 7 i 8 – typ 3), które należy uznać za rozwinięcie dokonań z lat 1911-1912 (karty obiektów nr 3 i 4 – typ 3).

Szczególnie interesujący jest budynek z 1932 r (karta obiektu nr 7 – typ 3), który pierwotnie został zaprojektowany z dachem pulpitowym. A dopiero w trakcie realizacji otrzymał dach czterospadowy i w nienaruszonym stanie dotrwał do lat powojennych. Układ funkcjonalno-przestrzenny tego budynku został zorganizowany na rozczłonkowanym rzucie z przybudowanym garażem. W efekcie powstał budynek dwukondygnacyjny z asymetrycznym ryzalitem klatki schodowej, skonstrastowanym horyzontalną linią zadaszenia nad wejściem. Od strony ogrodu budynek posiada dwa niezadaszone tarasy - długi na parterze i mniejszy na piętrze. Wysunięcia ścian parteru i piętra w kierunku ogrodu przywołują skojarzenia z rozwiązaniami stosowanymi w architekturze *De Stijl*. Drugi z budynków – dom własny Thesmachera z 1933 r. (karta obiektu nr 8 – typ 2) został ukształtowany w zwartej prostopadłości bryle, zwieńczonej czterospadowym dachem z niedużym okapem. W parterze, od strony ogrodu, autor zaprojektował taras z płaskim dachem zintegrowanym z szerokością przeszklonego, parterowego ryzalitu. Budynek połączono parterową ścianą z garażem zamykając ogród od strony ulicy i nadając całości horyzontalny charakter.

W obydwu obiektach detal został zredukowany, a funkcjonalistyczny efekt wzmacnia brak podziałów w oknach zbliżonych w proporcjach do kwadratu i podkreślanie linii horyzontalnych kompozycji.

4.2. Podsumowanie

Realizacje willi jednorodzinnych Adolfa Thesmachera stały się składową architektonicznych zmian, zachodzących na przełomie XIX i XX wieku w Szczecinie. Poszukiwania twórcze, związane z nowymi funkcjonalno-przestrzennymi układami willi jednorodzinnych, sytuują Thesmachera wśród architektonicznych innowatorów. Postulaty Hermana Muthesiusa i kręgów *Deutscher Werkbund* stały się dla Thesmachera punktem wyjścia w drodze od wilhelmińskiego synkretyzmu do modernizmu, kształtowanego poprzez formę podążającą za funkcją.

BIBLIOGRAPHY

- Das neue Stettin. Herausgegeben von magistratsrat Mülhausen Verlag Länder dienst A.G. berlinhalensee. Stettin 1925, materiały: <http://www.sedina.pl>, dostęp/access 2021-02-05.
- Dawidowski R., Długopolski R., Szymski A., M.: Architektura Modernistyczna lat 1928-1940 na obszarze Pomorza Zachodniego.
- Droste M.: Bauhaus 1919-1933, Köln, Bauhaus-Archive, Taschen 2006, ISBN 3-8228-5002-0.
- Kozińska B.: Rozwój przestrzenny Szczecina od początku XIX wieku do II wojny światowej, Szczecin, Wydawnictwo Stowarzyszenia Historyków Sztuki Oddział Szczeciński 2002, ISBN 83-88341-10-3.
- Kultura i sztuka Szczecina w latach 1800-1945. Materiały Seminarium Oddziału Szczecińskiego Historyków Sztuki 16-17 październik 1998, red. zespołowa, Szczecin, Wydawnictwo: Stowarzyszenie Historyków Sztuki 1999, ISBN 83-908811-7-9.
- Muthesius H.: The English House, Oxford, BSP Professional Books 1987, ISBN 0-632-01853-4.
- Howard E.: Miasta-ogrody jutra, Warszawa, Wydawnictwo Instytut Kultury Miejskiej 2015, ISBN 978-83-943750-0-3.
- Krakowski P.: Teoretyczne podstawy architektury wieku XIX, Warszawa -Kraków, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ISBN 83-01-00448-7.
- Krier L.: Architektura wspólnoty, Gdańsk, Wydawnictwo Słowo/obraz terytoria 2011, ISBN 978-83-7453-054-5.
- Krier R.: Architectural Composition, London, Academy Editions 1988, ISBN 0-85670-803-8.
- Łakomy K.: Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej 2015, ISBN 978-83-7242-895-2.
- Łopuch W.: Dzieje architektoniczne nowoczesnego Szczecina 1808-1945, Szczecin, Książnica Pomorska 1999, ISBN 83-87879-07-X.
- Łuczak M.: Szczecin. Pogodno, Łekno. Braunsfelde, Westend, Szczecin, Wydawnictwo Muzeum Narodowego w Szczecinie 2009, ISBN 978-83-751817-6-0.
- Makala R.: Między prowincją a metropolią. Architektura Szczecina w latach 1891 – 1918, Szczecin, Wydawnictwo Muzeum Narodowego w Szczecinie 2011, ISBN 978-83-86136-96-4.
- Monestiroli A.: Trygłif i metopa. Dziewięć wykładów o architekturze, Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej 2008, ISBN 978-83-7242-501-0.
- Niezabitowska D. E.: Metody i techniki badawcze w architekturze, Gliwice, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej 2014, ISBN 978-83-7880-123-8.
- Niezabitowski A., M.: O strukturze przestrzennej obiektów architektonicznych, Katowice, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” sp. z o.o. 2017, ISBN 978-83-7164-959-2.

Paszkowski Z.: Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną, Kraków, Wydawnictwo Universitas 2011, ISBN 97883-242-1656-7.

Przed wielkim jutrem. Sztuka 1905-1918. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki pod red. Teresy Hrankowskiej, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1993, ISBN 83-01-11243-3.

Studium historyczno-urbanistyczno-konserwatorskie do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla Pogodno-wschód w Szczecinie, opracowanie pod kierunkiem Piotra Fiuka, Szczecin 2002.

Sztuka około 1900 w Europie Środkowej. Centra i prowincje artystyczne. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 20-24 października 1994 pod red. Marii Podłodowskiej - Reklewskiej, Kraków, Wydawnictwo Antykwa 1997, ISBN 83-85739-41-6.

AUTHOR'S NOTE

is an assistant and doctoral at the Faculty of Architecture of the West Pomeranian University of Technology in Szczecin. He conducts research on interior design issues from historical and contemporary perspective. And additionally, the problems of local historicizing architecture.

O AUTORZE

Asystentka i doktorantka na Wydziale Architektury Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie. Prowadzi badania zagadnień projektowania wewnątrz w ujęciu historycznym i współczesnym. A dodatkowo problematyki lokalnej architektury historyzującej.

Contact | Kontakt: agnieszka.lamprecht@zut.edu.pl